

KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR - KULTÚRÁK KERESZTÚTJÁN

2012

A könyvet szerkesztették: **Gazda József, Peti Botond és Szabó Etelka.**

Készült a

Román Művelődési Minisztérium

Kovászna Város Önkormányzata

és a Nemzeti Kulturális Alap

nka

Nemzeti Kulturális Alap

támogatásával.

© Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület, 2012
ISSN 1842-9645

Készült a T3 Kiadó nyomdájában Sepsiszentgyörgyön.

A borítólapon Gy. Szabó Béla: *Kőrösi Csoma Sándor* című metszete látható.

TARTALOM

Messziről jövő szavak (Előszó helyett)	7
--	---

KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR NYOMÁBAN

Csáji László Koppány

Körösi Csoma Sándor helye a kulturális antropológia tudománytörténetében ..	9
---	---

Szász Tibor András

Körösi Csoma Sándor vándorlási technikájának etikuma	37
--	----

Egeres Zsuzsanna

Körösi Csoma Sándor és az arab könyvtárak	46
---	----

Viziné Debreczi Ildikó

Nyelvek és kultúrák találkozása Körösi Csoma Sándor élettörténetében	55
--	----

Irimiás Balázs

Csoma zanglai szobájának megmentése (2008–2011)	59
---	----

Boér Imre

Körösi Csoma Sándor nyomában (Szemelvények indiai utazásokról)	78
--	----

Uherkovich László

Néhány megjegyzés a tibeti lam-rim (fokozatos ösvény) irodalomról Körösi Csoma Sándor egyik publikációja kapcsán	92
---	----

MEGSZÓLALÓ MÚLT

Szergej Gennajevics Botalov

Az Uelgi és Szinyeglázovo (sineglazovo) temetők és szerepük a Déli-Urálon túli területek etnokulturális folyamatainak vizsgálatában	135
--	-----

Veres Péter

A magyarság világtörténelmi jelentőségű szerepe a lovasnomád ökotípus felfedezésében a kr. e. II-I. évezred fordulóján a legújabb kutatások alapján	149
---	-----

Sípos János

A magyar népzene honfoglalás kori rétegeiről	177
--	-----

Rumi Tamás – Rostás László

Rovás ZS jel – A fény kapujában a csíkrákosi kaputól a szent koronáig	182
---	-----

Kalmár István

Keleti nép-e a magyar?	193
------------------------------	-----

TALÁLKOZÁSOK

Dr. Bárdi László

Dzsungária – Ungária – Hungária	203
---------------------------------------	-----

Aradi Éva

Kultúrák találkozása a nyugat-indiai Kácson	213
---	-----

<i>Nagy Mari – Vidák István</i>	
Hun siremlékek (Kács-félsziget, Nyugat-India)	225
<i>Benkő Mihály</i>	
A keleti magyarok nyomában	230
<i>Barta Zsolt</i>	
A küszöb: egy szakrális tér párhuzamai a magyar és mongol néphagyományban.....	235
<i>Szathmári Botond</i>	
Tibet fölfedezése	241
<i>Tamás Ildikó</i>	
Gondolatok a számik tér-, idő- és határfogalmáról Johan Turi <i>A lappok élete</i> című műve alapján	277
<i>Obrusánszky Borbála</i>	
A Besbarmah-hegy ősi hagyománya.....	285
<i>Bernád Ilona</i>	
Kelet és nyugat találkozása a hagyományos orvoslásban. A természeti elemek a népek hagyományaiban)	291
<i>Bartha Júlia</i>	
Ibrahim, a kolozsvári diák a török–magyar kultúra szolgálatában.....	323
<i>Bangha Imre</i>	
Rabíndranáth Tagore és a kommunista irodalompolitika Magyarországon	332
<i>Fáj Attila</i>	
Két Iliász-epizód árnyéka Janus Pannonius sorsán.....	343

A MAGUNK KERESÉSE

<i>Kubinyi Anna</i>	
Egy textil születése és küldetése	349
<i>B. Laborcz Flóra</i>	
<i>Időspirál I., II.</i> című munkáim elemzése és a magyarság öntudata.....	353
<i>Alexa Károly</i>	
Arc félárnyékban	361
<i>Egyed Ákos</i>	
Középajtai Benkő József maga mentsége „a minden valláson levők egybe esketése” miatt	363
<i>Hegedűs Imre János</i>	
László Gyula, a régész, történész, kelet és nyugat kutatója.....	370
<i>Halász Péter</i>	
Száz esztendeje született Lakatos Demeter csángó költő	379
<i>Mézes Rudolf</i>	
Magyarság és kultúra. A Csemadok értékmegőrző, értékmentő szerepe és küldetése.....	394
A kötet szerzői.....	401

Kőr
indu
gosa
el m
sére
ezt a
Orm
küld
ról, s
lett'
ról, i

ke Til
ezt a
hozzá
sőkén
földre
rájuk.
dély f
ott, a

Sipos János

A MAGYAR NÉPZENE HONFOGLALÁS KORI RÉTEGEIRŐL

A jelen előadás megírására elsősorban az készítetett, hogy még ma is tanítják a legmagasabb szinteken is a magyar *népzene* finnugor eredetét. Úgy éreztem, nem lenne hiábavaló átismételnünk, hogy mit mondtak nagyjaink ebben a témában.

A magyar népzene kutatás igazi hungaricum. Hatalmas formátumú tudósaink – sokan közülük nagy művészek is – tettek alapvető felfedezéseket a magyar népzene honfoglalás előtti keleti rétegeiről. Az írásztal melletti munkát kiegészítette egy nagy kutatássorozat: Bartók Béla és Vikár László is finnugor népek között kezdte őstörténeti indítatású terepmunkáit, melyeket azután török népek között folytattak, magam pedig immár 25 éve végzem a török népek népzenejének összehasonlító kutatását ázsiai helyszíneken.

Most azonban nem saját eredményeimről szeretnék beszélni, inkább néhány idézet segítségével érzékeltetem, hogy mit gondoltak nagyjaink a magyar népzene eredetéről.

A feladatot Szabolcsi Bence így vázolta: *„A kutató habozva lép erre az útra, régi népi hagyományok összehasonlításának útjára; remélheti-e, hogy elmosott nyomokon – átlag másfélezer éve felbomlott népközösségek nyomában –, feltevések kusza szövevényén keresztül, valaha megpillantja a valóságot? Remélhet-e történeti pozitívumot írás nélküli hagyományok bizonytalan világában?”* Válasza: *„Alig. És mégis rá kell szánnia magát erre az útra...”*

Kodály ezt kiegészíti azzal, hogy *„sem a magyarságnak, sem semmiféle népnek, amellyel a magyarság az V–XV. században érintkezett, nem maradt fenn egyetlen hangnyi egykorú írott zenei emléke.”* Majd később: *„... Egykorú adatok minden reménye nélkül a rokon és érintkező népek vagy azok utódainak zenéjére vagyunk utalva.”*

Mivel abban közmegegyezés van, hogy a honfoglaló magyarság legfontosabb összetevői finnugor és a török népcsoportok voltak, a magyar népzene régi rétegeinek történeti kutatása elsősorban e népekkel való zenei kapcsolatokra terjedt ki.

Az hamar kiderült, hogy sem egységes finnugor, sem egységes török népzene nincs. Ugyanakkor a finnugor és a török-mongol népek legjellemzőbb zenei formáit el lehet választani egymástól. A finnugor népek eredeti ének típusa ugyanis a motívumismétlésekkel formált, „litánia típus”, a török-tatár népeké pedig ezzel *teljes ellentétben* a szigorú szimmetriával tagolt strófikus szerkezetű félhang nélküli pentaton dallamvilág. A Volga-Káma vidéki „öshazában” évtizedekig

gyűjtő Vikár László pedig ezt mondja: „*A tapasztalat azt mutatja, hogy csak a finnugorok vettek át a törököktől, s nem fordítva.*”

Bartók Béla tömör összefoglalása szerint „*a türk és ugor elemekből összeolvadt nép a nyelvében elmagyarosodott, népzenejében pedig eltörökösödött.*”

Szabolcsi Bence megállapítja, hogy „*...a (magyar) népzene kettős archaikus, de legalábbis népvándorlás-kori örökséget hordoz: egy rítusdalokban kikristályosodott finnugor örökséget, mely nyilván egy ősrégi kisebbség hagyatéka, s melybe, egyelőre ismeretlen módon, belejátszik valami korai germán hatás is – meg egy sokkal gazdagabb török-mongol örökséget, melyben kétségtelenül egy népvándorlás-korabeli többség hagyatékát kell felismernünk...*”

Kodály Zoltán a kvintváltó dallamok („Hej, Jancsika, Jancsika”) mellett az ún. kis-kvintváltókhoz („Macska ment a disznótorba”) és a főként *do-re-mi* hangokon recitáló dallamokhoz („Szivárvány havasán”) is állít Volga-Káma vidéki példákat. Kutatásának összefoglalásában ezt olvashatjuk: „*Már ma is valószínűnek látszik, hogy zenénknek a mári és csuvas anyaggal egyező formái annak az ó-bolgár (tehát török S. J.) hatásnak az emléke, melynek nyelvünk mintegy kétszáz szót köszön.*” (Ami nem is olyan kevés, ha összevetjük a finnugor és az uráli korra összesen 703 biztos és 355 bizonytalan etimológiával.)

Ugyanezt mondja Vargyas Lajos is: „*ötfokú dalaink különféle típusai mind kapcsolatba hozhatók a Volga-vidék vagy távolabbi, török-mongol területek zenei stílusával.*”

Az idézetek szaporítása helyett leszögezhetjük, hogy népzeneinket a szomszéd népzeneik közül kiemelkedő ötfokú dallamainkat népzene tudásaink szinte teljes egyöntetűséggel török-mongol eredetűnek tartották.

Néhány szót kell még szólnunk a *do-re-mi* hangokon recitáló pentaton síratoról és hozzá tartozó pszalmodizáló dallamokról („Szivárvány havasán”). Ezt Kodály olyan „nemzetek fölötti” stílusnak tartotta, melynek része a magyar hagyomány is. Dobszay László szerint: „*...az a vélemény, hogy a magyar hagyományokban a stílus mégis finnugor örökségként van jelen, csak akkor igazolódik, ha más találkozások lehetősége kizárható – s ez egyelőre nem valószínű.*” Amúgy e zenei stílus csak Erdélyben és a vele közvetlenül határos részekben mutatható ki (Moldva, Bukovina, Mezőség), és könnyen lehet, hogy a székek sajtója. Ez végképp az esetleges finnugor eredet ellen szól, hiszen miért éppen a leginkább törökös identitású magyar népcsoport őrzött volna meg egy finnugor zenei réteget? Inkább a törökös eredet lenne indokolható, és valóban a dallamok anatóliai párhuzamait megtalálta Bartók 1936-ban, és egy jóval bővebb anyagot magam az 1987-től tartó törökországi gyűjtéseim során.

Nem közismert ugyanis, hogy 1936-ban Bartók Törökországban gyűjtött. Könyve a mai napig nem jelent meg magyarul, de az angol nyelvű kiadásokat sem idézi szinte egyetlen magyar népzenei munka sem. Bartók leírja, hogy a gyűjtők

török dallamok 43%-ában megjelennek magyar pentaton szerkezet nyomai. és ezen belül a „nyolcszótagosak megegyeznek [! S. J.] a régi stílusú magyar nyolcszótagos anyaggal, a tizenegyszótagosak pedig szoros kapcsolatban vannak vele.” Ahogy fogalmaz: „Mindez a magyar és török anyag közös nyugat-közép-ázsiai eredetére utal.”

Végül meg kell említeni a *re-do-la-szo* hangokon mozgó kisambitusú pentaton stílust, melyet Paksa Katalin ótöröknek tart.

Hol lehet hát a finnugor zenei örökség?

Bartók úgy vélte, hogy a magyar népzene finnugor rétegét a *nem pentaton* hangsorú magyar népdalok között lehetne keresni.

A finnugor népzene egyszerű, rövid motívumokból felépülő jellegét ismerve azt gondolhatnánk, hogy pl. a gyermekjátékok, villózés stb. elemi dallamai között találunk magyar-ugor kapcsolatokat. Kodály azonban erről a zenei rétegről így ír: „Az ütempárok, vagy általában rövid motívumok vég nélküli ismétlése ott van mint jellemző forma minden primitív nép zenéjében, sőt fejlettebb népek ősi hagyományaiban is.” És valóban, a magyar ütempáros zene legjellemzőbb néhány alapmotívumát megtaláljuk többek között a német vagy anatóliai gyermekdalok között is. Ugyanakkor épp ezek a motívumok csak elvétve fordulnak elő finnugor népek zenéiben; ami van, az elvész az ottani egyszerű formák tömegében. Jellemző, hogy még Szomjas-Schiffert, a finnugor zenei rokonság egyik fő hirdetője sem talált rokon magyar-ugor gyermekdalokat. A regőlés felcsapó végű motívumát sokan kutatták, és összevetették többek között a bizánci liturgia egyik intonációs formulájával, illetve délkelet-európai valamint ázsiai szokásdallamokkal is. Itt sem bizonyosodott be tehát a finnugor származás.

Természetesen nyitva áll a kutatás a kisebb ambitusú, egy- vagy kétsoros dallamok keleti párhuzamainak keresésére, azonban itt mindig szembesülünk azzal a nehézséggel, hogy ilyen jellegű, egymáshoz még dallammenetükben is többé-kevésbé hasonló dallamok sok nép zenéjében élnek. Erre egy példát ismét Szomjas-Schiffertől vehetünk, aki abból kiindulva, hogy az egyik magyar összetett mondat dallama emelkedő-ereszkedő (pl. „Elmentem azt Operába, hogy megnézzem a Bánk bánt”), hasonló lejtésű dallamokat keresett és talált különböző finnugor népek valamint a magyarok népzenejében. Könyvének összefoglalójában azonban ő is megállapítja, hogy ilyen dallamok a világ sok pontján megtalálhatók.

Ugyanakkor a sirató rokonság kutatása valóban fontos. Nagy eredmény lett volna, ha itt *kétségtől mentesen* magyar-obi-ugor kapcsolatra bukkannánk, hiszen a sirató talán a legkevésbé változó műfaj, itt a legnagyobb esélye, hogy nagy ősiségbe pillanthatunk vissza.

Sajnos obi-ugor népektől nincsenek sirató felvételeink, sőt a területen kutatók szerint ott nem is énekelnek siratót. Ezért pl. Szabolcsi Bence 1933-ban

osztják medveéneket és hősdalt állít szembe magyar sirató-részletekkel. Következtetése: „*oly közös dallam-szkémáról van szó, melyet alighanem joggal tekinthetünk osztják hősmelódiák és magyar siratódallamok azonos ősi gyökérének.*” C. Nagy Béla votják, finn és lapp párhuzamokat is hoz Szabolcsi osztják példáihoz.

Vargyas Lajos szerint: „*nyilvánvaló, hogy (...) az ó-európai dallamstílushoz tartozik a magyar sirató is, azzal a különbséggel, hogy nem kötött motívumokat ismétel, hanem állandóan újra rögtönzött sorokat tesz egymás után, és a kadenciák sorrendje is állandóan változik.*” Ilyenfajta rögtönzött dallamokat Vargyas – a magyar siratón kívül – összefüggő stílusként csak a vogulok és osztjákok között talál, és feltételezi, hogy a magyarok tanították meg e dallamokat az obi-ugoroknak. Jegyezzük meg azonban, hogy ha így lett volna, akkor sem egy finnugor rétegről lenne szó, hanem egy sajátos magyar zenei alakulatról.

Kodály a sirató ismertetésekor csak lábjegyzetben utal Szabolcsi és Vargyas fenti véleményére, anélkül azonban, hogy ezeket „jávahagyta” volna.

Úgy tűnt tehát, hogy akárcsak a pentaton rétegeknél, a sirató esetében itt is egyetértés van a kutatók között – ahogy amazt a török-mongol örökséghez sorolták, ezt ugor eredetűnek tartották.

Azonban Szomjas-Schiffert, aki a siratót nem is ugor, hanem egyenesen finnugor rétegnek tartja, máshol leírja, hogy ez a forma előkerült román, szicíliai, szerb, dán népeknél is, és ezek a dallamok egy egykori közös ós-európai dallamstílus visszavonulási területei lehetnek, mely az ugor egység idejében virágzott.

Dobszay László pedig, aki a legátfogóbb könyvet írta a magyar siratóról, elveti Vargyas példáinak java részét. Vizsgálatainak eredményét így foglalja össze: „*A bolgár és gregorián analógiák kizárják, hogy a magyar siratót kizárólagosan ugor dallamhagyományak tekintsük...*” (...) „*Európa déli övezetére kellene e zenei nyelvet lokalizálnunk, egy keleten kissé felkanyarodó, lényegében mediterrán sávban elhelyezkedő dallamkultúra szétfejlődött utódainak kellene tekintenünk az elemzett stílusokat...*”

Ezt kiegészítendő tudnunk kell, hogy Robert Lach első világháborús fogolytáborokban végzett fontos gyűjtése alapján Kaukázus-környéki népcsoportoknál, török népeknél, szlávoknál is előbukkannak siratós dallamok. Saját kutatásaim alapján pedig a magyar siratókhoz igen közel áll a legelterjedtebb anatóliai sirató forma, és ilyen a kirgiz siratók egyik fontos formája is. Ez utóbbi esetekben a zenei hasonlóság mellett műfaji azonosság is fennáll.

Foglaljuk össze rövid körképünket.

Egyetértés van abban, hogy a magyar népzene régi rétegei közül a népzeneiket alapvetően meghatározó pentaton ereszkedő dallamok északi-török-mongol eredetűek. A siratónál, gyermekjátékoknál, regöséneknél és a pszalmódizáló daloknál felmerült a finnugor rokonság gondolata, de ezeket az egyszerű zenei for-

A
m
v
g
j
l
BAR
C. N
DOBS
DOBS
KODÁLY
LACH
W
15
ke
SIPOS
gy
20
SZOMJAS
VARGYAS
VIKÁR
195

mákat az újabb kutatás sokkal inkább egy nagy terület közös dallamkincsének véli, illetve újabban a dél-török kapcsolatok is erősen felvetődnek.

Mindenesetre máig őrzi érvényességét Szabolcsi Bence megállapítása: „*A magyarság ma legszélső, idehajlott ága a nagy ázsiai zenekultúra évezredes fájának, mely Kínától Közép-Ázsián át a Fekete-tengerig lakó különböző népek lelkében gyökerezdik.*”

IRODALOM

- BARTÓK 1924 – BARTÓK Béla: *A magyar népdal*, Budapest, 1924.
 1976 – BARTÓK Béla: *Turkish Folk Music from Asia Minor* (ed. B. Suchoff), Princeton, 1976
- C. NAGY 1959 – C. NAGY Béla: Adatok a magyar népdal kialakulásához, In *Zenatudományi Tanulmányok VII.*: 605–688. Budapest, 1959.
- DOBSZAY 1983 – DOBSZAY László: *A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneinkben*, Budapest, 1983.
- DOBSZAY-SZENDREI 1988 – DOBSZAY László-SZENDREI Janka: *A Magyar Népdaltípusok Katalógusa I-II*, Budapest, 1988.
- KODÁLY 1937–1976 – KODÁLY Zoltán: *A Magyar Népzene*. Budapest, 1937 (1. kiadás), a hivatkozások az 1976-os 7. kiadás szerint (átnézte és bővítette Vargyas L.).
- LACH 1928 – LACH, Robert: *Gesänge russischer Kriegsgefangener. III. Kaukasusvölker*, Wien – Leipzig, 1928.
 1952 – LACH, Robert: *Volksgesänge von Völkern Russlands. II. Turk-tatarische Völker*, Wien.
- SIPÓS 2001 – SIPÓS János: *Egy most felfedezett belső-mongóliai kvintváltó stílus és magyarról való vonatkozásai*. Ethnographia, 2001/1–2. 1–78: 58, 77.
 2002 – SIPÓS János: *Bartók nyomában Anatóliában*, Budapest, 2002.
- SZOMJAS-SCHIFFERT 1976 – SZOMJAS-SCHIFFERT György: *A finnugor zene vitája I–II*. Budapest.
- VARGYAS 2002 – VARGYAS Lajos: *A magyarság népzeneje*. Budapest, 2002.
- VIKÁR 1993 – VIKÁR László: *A Volga-Kámai finnugorok és törökök dallamai*, Budapest, 1993.